

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ «ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА» В ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СТАТТІ 286¹ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

VIOLATION OF THE PRINCIPLE OF «THE RULE OF LAW» IN THE CRIMINALIZATION OF ARTICLE 286¹ OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Шульженко Н.В., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри кримінального права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Уманець М.М., студент VI курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Метою статті є дослідження порушення принципів «верховенства права» та «юридичної визначеності» внаслідок прийняття розглянутих у статті законів та існування в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) двох статей під однаковим номером 286¹, а також формування пропозиції щодо усунення згаданих порушень. У статті автори аналізують поняття та зміст принципу «верховенства права», а також його складника – принципу «юридичної визначеності». Сформовано сучасні проблеми українського законодавства та нормотворчого процесу: наявність великої кількості нормативно-правових актів, які регулюють одні й ті самі суспільні відносини; неузгодженість між актами законодавства; застарілість норм та їхня повільна еволюція не відповідає до розвитку суспільних відносин і водночас постійне прийняття великої кількості нових нормативно-правових актів, змін та редакцій до них, у зв'язку з чим суспільні відносини не встигають пройти адаптацію до нових нормативних умов, а громадяни України не мають змоги отримати доступ до чітких, узгоджених і стабільних норм. Висвітлюється порушення принципу «юридичної визначеності» в процесі прийняття розглянутих у статті законів, наслідком чого стало існування в Кримінальному кодексі України двох статей 286¹. Проаналізовано роз'яснення комітету з правоохоронної діяльності щодо виключення статті 286¹ з Кримінального кодексу України на предмет обґрунтованості. Під час написання статті було комплексно досліджено доповідь Європейської комісії «За демократію через право» – «Верховенство права», положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16.02.2021 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»» № 720-IX від 17.06.2020 р., а також «Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки» від 01.06.2006 р.

Ключові слова: верховенство права, юридична визначеність, правова держава, законодавство, кримінальний кодекс, стаття 286¹.

The purpose of the article is to research the violation of the principles of “the rule of law” and “the legal certainty” as a result of the adoption of the laws, considered in the article and the existence of two articles in the Criminal Code of Ukraine under the same number 286¹, and to formulate a proposal to eliminate these violations. In the article, the authors analyze the concept and content of the principle of “the rule of law” and its component – the principle of “the legal certainty”. The authors have formed modern problems of Ukrainian legislation and rule-making process, such as the presence of a large number of regulations governing the same social relations; inconsistency between acts of legislation; obsolescence of norms and their slow evolution is not in accordance with the development of social relations, and, at the same time, the constant adoption of a large number of new regulations, changes and revisions to them, in this regard, public relations do not have time to adapt to new regulatory conditions, and citizens of Ukraine do not have the opportunity to access clear, coherent and stable norms. The authors highlight the violation of the principle of «the legal certainty» in the adoption of several laws, which resulted in the existence of two articles in the Criminal Code of Ukraine 286¹. The authors analyzed the explanation of the law enforcement committee on the exclusion of article 286¹ from the Criminal Code of Ukraine for validity. During the writing of the article, the authors comprehensively investigated the report of the European Commission “For Democracy through Law” – “The rule of Law”, the provisions of the Law of Ukraine № 2617-VIII of 22.11.2018, the Law of Ukraine № 1231-IX of 16.02.2021, the Law of Ukraine № 720-IX of 17.06.2020, and “The rules for drafting laws and basic requirements of legislative technique” of 01.06.2006. It is proposed to analyze the Law of Ukraine № 1231-IX of 16.02.2021 on compliance with the Constitution of Ukraine, and to appeal to the Constitutional Court of Ukraine to declare the act (its individual provisions) unconstitutional (violation of the principle of “the rule of law” during the adoption of the Law № 1231-IX).

Key words: the rule of law, the legal certainty, constitutional state, legislation, the criminal code, article 286¹.

Україна є демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Ці три поняття закріплюються Конституцією України та нерозривно пов'язані один з одним, оскільки верховенство права є основоположним, фундаментальним принципом демократичної і правової держави.

Верховенство права – це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони [1, с. 3].

Як зазначено в доповіді Венеціанської комісії «Верховенство права» від 04.04.2011 р., «the rule of law» («верховенство права») є невід'ємною частиною будь-якого демократичного суспільства. У рамках цього поняття вимагається, щоб усі, хто наділений повноваженнями ухвалювати рішення, ставилися до кожного з виявом поваги, на основі рівності та розумності й відповідно до

закону, і щоб кожен мав змогу оскаржити незаконність рішень у незалежному та безсторонньому суді, де кожен має бути забезпечений справедливими процедурами [2, с. 171].

Поняття «верховенство права» містить шість обов'язкових елементів, одним з яких є принцип юридичної визначеності. Саме цей принцип є істотно важливим для питання довіри до верховенства права. Аби досягти цієї довіри, держава має зробити текст закону легко доступним. Вона також зобов'язана дотримуватись законів, які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед – до його застосування – та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований доволі чітко, аби особа мала змогу скерувати свою поведінку [2, с. 178].

Відповідно до принципу правової визначеності, обмеження основних прав людини і громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями; обмеження будь-якого права має базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [1, с. 3].

Цей принцип вимагає, зокрема, аби правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були ясными, точними, чіткими та несуперечливими. Застосування актів також має бути передбачуваним для індивідів. Оскільки ідеї юридичної визначеності мають втілюватися у процесі нормотворчості, це зумовлює певні вимоги до нормативних актів. Так, акти мають бути зрозумілими, несуперечливими і мають пропонувати повне врегулювання; акти мають обов'язково оприлюднюватися, повинні не мати зворотної дії, бути стабільними і послідовними [3, с. 128–129].

Традиційно основне дослідження засад цього принципу здійснюється стосовно визначеності норм права, позаяк останні є вихідною складовою частиною механізму правового регулювання. При цьому вказується, що визначеність норми є головним аспектом усього принципу. Вона становить неодмінну властивість права, принаймні, писаного. Визначеність процесу створення та застосування правових норм забезпечує чіткість і злагодженість діяльності відповідних юридичних механізмів [4, с. 13].

Принцип визначеності норми права висуває до процесу правотворчості вимоги несуперечливості (тобто відсутності колізій, здатних дезорієнтувати суб'єкта в масиві законодавства) і стабільності правових норм, яку слід розуміти як відсутність частого внесення змін у нормативно-правові акти, оскільки інакше суспільні відносини не встигатимуть адаптуватися до нових нормативних умов [5, с. 322–323].

Нині в українському правотворчому процесі існує нагальна проблема, пов'язана із порушенням принципу юридичної визначеності. Основними проявами такої проблеми є наявність великої кількості нормативно-правових актів, які регулюють одні й ті ж суспільні відносини, неузгодженість між актами законодавства, застарілість норм та їхня повільна еволюція не відповідно до розвитку суспільних відносин і водночас постійне прийняття великої кількості нових нормативно-правових актів, змін та редакцій до них, у зв'язку з чим суспільні відносини не встигають пройти адаптацію до нових нормативних умов, а громадяни України не можуть отримати доступ до чітких, узгоджених і стабільних норм.

Наслідком таких проблем є існування неоднозначної правозастосовної практики, правовий нігілізм, а також згубний вплив на майбутню правотворчу діяльність.

Типовим прикладом порушення принципу юридичної визначеності є прийняття кількох законів про внесення змін, внаслідок чого в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) мають існувати дві статті під однаковим номером 286¹, але з різним змістом.

Однак станом на листопад 2021 р. у КК України присутня тільки одна стаття 286¹ під назвою «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння», що є ще більшим порушенням вищезгаданого принципу, оскільки це явище пояснюється Комітетом із правоохоронної діяльності, як виключення однієї з двох статей із КК України на підставі неіснуючих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»» № 720-IX від 17.06.2020 р. (далі – Закон № 720-IX).

Першою датою, яку необхідно згадати в процесі аналізу вищевказаного випадку порушення принципу «юридичної визначеності» є 22.11.2018 р., оскільки саме в цей день був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII, який набрав чинності 01.07.2020 р. (далі – Закон № 2617-VIII). Відповідно до п. 2 ч. 2 Розділу I вказаного закону, КК України був доповнений статтею 286¹ під назвою «Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» [6].

16.02.2021 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX (далі – Закон № 1231-IX), який набрав чинності 17.03.2021 р. Відповідно до п. 12 ч. 2 Розділу I вказаного закону, КК України був доповнений статтею 286¹ під назвою «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння» [7].

Тобто, фактично станом на 17.03.2021 р. у КК України були присутні дві статті під номером 286¹ із різними назвами та змістом, оскільки ст. 286¹, доповнену до КК України Законом № 2617-VIII, не було змінено, виключено або доповнено.

У такому випадку існування двох статей під різною назвою, з різним змістом, але з однаковими безпосередніми суспільними відносинами, які вони регулюють і під однаковим номером є порушенням законодавчої техніки, яка є важливою складовою частиною реалізації принципу юридичної визначеності.

Згідно із розділом 2.1 «Правил оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки» від 01.06.2006 р., структура законопроєкту має забезпечувати послідовне логічне викладення нормативного матеріалу, його доступність для огляду та тим самим сприяти правильному його розумінню, а отже, й застосуванню [8].

Нумерація розділів, глав і статей є наскрізною відповідно до порядкового номера, що не змінюється в процесі внесення змін до закону [8].

До закону можуть вноситися такі зміни: нова редакція закону; нові редакції статей, частин, пунктів, підпунктів, абзаців, речень; заміна слів та їх виключення; доповнення новими структурними одиницями (статтями, частинами статей, пунктами, підпунктами тощо) [8].

Отже, в разі виникнення ситуації, при якій у КК України існують дві статті під однаковим номером, констатується порушення правил законодавчої техніки та, що найбільш важливо, принципу юридичної визначеності.

Але, якщо проаналізувати положення кодексу в базі даних «Законодавство України» станом на 28.03.2021 р., то у КК України є лише одна ст. 286¹, доповнена Законом № 1231-IX. Пояснюючи таке явище, Комітет із правоохоронної діяльності видав роз'яснення № 04-27/3-2021/97637 від 18.03.2021 р., в якому дійшов висновку, що статтю 286¹ КК України, доповнену Законом № 2617-VIII, було виключено у зв'язку з прийняттям Закону № 720-IX, яким із Закону № 2617-VIII вилучені положення, які включали до КК України ст. 286¹[9].

По-перше, комплексний аналіз норм Закону № 720-IX свідчить про те, що у вказаному акті відсутні будь-які положення, які свідчать про зміну, доповнення чи виключення статті 286¹ у редакції Закону № 2617-VIII.

По-друге, Закон № 2617-VIII був прийнятий 22.11.2018 р. та набрав чинності 01.07.2020 р., а Закон № 720-IX, яким нібито згідно з роз'ясненням комітету з правоохоронної діяльності виключено із Закону № 2617-VIII положення щодо доповнення КК України статтею

286¹, був прийнятий 17.06.2020 р. та мав набрати чинності з дня набрання чинності Законом № 2617-VIII.

Зазначимо, що відповідно ч. 3 ст. 21 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР комітети з питань, зарахованих до предметів їх відання, мають право надавати роз'яснення щодо застосування положень законів України. Такі роз'яснення *не мають статусу офіційного тлумачення* [11]. І, відповідно, цим порушено ч. 6 ст. 3 КК України, де вказано, що зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення [12].

Також відповідно до п. 4 Розділу 3 «Правил оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки» від 01.06.2006 р., зміни вносяться до оригінального закону, а не до закону про внесення змін до цього закону чи про визнання закону таким, що втратив чинність. Існують деякі випадки, коли доцільно внести зміни до закону про внесення змін. Проте в такому разі зміни можуть вноситися тільки до другого його розділу, що стосується набрання ним чинності (введення в дію), якщо треба змінити термін або інше положення, що стосується порядку набрання чинності законом (введення його в дію) [8]. Законодавець намагався внести зміни до закону про внесення змін до набрання чинності останнім, що є грубим порушенням правил законодавчої техніки та, як наслідок, принципу юридичної визначеності.

Отже, роз'яснення комітету з правоохоронної діяльності про виключення статті 286¹ є створеним на основі вигаданого факту про існування в Законі № 720-IX положень про виключення з КК України статті 286¹, а також жодним чином не роз'яснює ситуацію, яка склалася навколо існування у КК України двох статей під однаковим номером 286¹, але з різним змістом.

Також варто зазначити, що в проміжок часу з 01.07.2020 р. по 17.03.2021 р., відповідно до бази даних «Законодавство України» у КК України була присутня стаття 286¹ в редакції Закону № 2617-VIII. Тобто фактично майже рік судочинство здійснювалося із застосуванням статті, яка нібито, відповідно до роз'яснення комітету № 04-27/3-2021/97637 від 18.03.2021 р., була виключена з КК України через два дні після її прийняття, що є очевидним порушенням принципу верховенства права, завдань КК України, кримінального провадження, а також прав і основоположних свобод людини і громадянина.

Розглядаючи питання про виключення статті 286¹ в редакції Закону № 2617-VIII, необхідно вказати, що відповідно до пункту 22 частини 1 статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [10].

Варто зазначити, що Конституційний Суд України в Рішенні від 29 червня 2010 р. зауважив, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина 1 статті 8 Основного Закону України). Конституційний Суд України в абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначив, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути пронизані передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [13].

Одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, в якому стверджується, що обмеження

основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права має базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [13].

Конституційний Суд України в Рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками вказав, що з конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини) [13].

Окрім того, Європейський суд із прав людини неодноразово звертав увагу на недосконалість чинного законодавства України і необхідність дотримуватися принципу правової визначеності [13]. Зокрема, у справі «Христов проти України» (Заява N 24465/04) від 19.02.2009 р. у пункті 33. Суд повторює, що право на справедливий судовий розгляд гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, варто тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів (див. справу «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania) [GC], N 28342/95, пункт 61, ECHR 1999-VII) [14]. Також у справі «Новік проти України» (Заява 48068/06) від 18 грудня 2008 року у пункті 19. Більше того, слід зазначити, що коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» в розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля (див. «Барановський проти Польщі» (Baranowski v. Poland), заява № 28358/95, пп. 50-52, ECHR 2000-III; та «Худойоров проти Росії» (Khudoyorov v. Russia), N 6847/02, п. 125, ECHR 2005-X) [15].

Саме тому фактичне існування у КК України двох статей під однаковим номером не притаманне державі, яка Конституцією проголошує шлях демократичної, правової та такої, що визнає та дотримується принципу «верховенства права». Також, оскільки процедура доповнення КК України сучасною статтю 286¹ є нечіткою, незрозумілою, непослідовною і неузгодженою із чинними положеннями законів, наявна ситуація прямо вказує на порушення принципу юридичної визначеності (як обов'язкового елементу «верховенства права»).

Вирішення такої проблеми є нагальним, оскільки КК України регулює важливі суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, а отже, може скластися ситуація, при якій порушуються завдання КК України, закріплені у ст. 1 КК України, завдання кримінального провадження, зазначені в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, а також права й основоположні свободи людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 грудня 2017 р. № 2-р/2017. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

2. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право»: Верховенство права / Венеційська комісія. URL: [https://www.venice.soe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.soe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення: 01.11.2021).
3. Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за заг. ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2015. 268 с.
4. Гуйван П.Д. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 11–21.
5. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : Закон України від 16 лютого 2021 р. № 1231-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text> (дата звернення: 01.11.2021).
8. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки : Правила Апарату Верховної Ради України від 1 червня 2006 р. / Апарат Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text> (дата звернення: 01.11.2021).
9. Роз'яснення щодо окремих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16 лютого 2021 р. : Роз'яснення комітету з питань правоохоронної діяльності від 18 березня 2021 р. № 04-27/3-2021/97637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7637450-21#n30> (дата звернення: 01.11.2021).
10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр#Text> (дата звернення: 01.11.2021).
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017r710-10#Text> (дата звернення: 01.11.2021 р.).
14. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Христов проти України» від 19 лютого 2009 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text (дата звернення: 01.11.2021 р.).
15. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Новік проти України» від 18 грудня 2008 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_442#Text (дата звернення: 01.11.2021 р.).